

Бути вчителем: дар чи покарання? // Вчитель – моє покликання: Зб. творчих робіт учнів / За ред. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонової. – Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2006. – 177 с.(авторські – С. 8-12).

БУТИ ВЧИТЕЛЕМ: ДАР ЧИ ПОКАРАННЯ?

Мабуть немає сьогодні жодної людини, яку необхідно було б переконувати в тому, що вчителем може стати далеко не кожен. Гарні, різні спеціалісти для суспільства однаково важливі. Проте вчителя до загального ряду поставити неможливо – від нього, й тільки від нього залежить чи відбудеться як морально, так і професійно й інженер, й підприємець, і військовий, і лікар. Ось чому вибір професії вчителя – питання визначного соціального значення, а допрофесійна орієнтація на педагогічну діяльність є найважливішим напрямом всієї системи профорієнтаційної роботи як школи, так і вищого педагогічного навчального закладу.

Одним з принципів положень педагогічної науки є аксіома, яка стверджує, що інтелект загострюється інтелектом, характер виховується характером, особистість формується особистістю. Тобто, яскрава, неординарна, приваблива особистість вчителя виступає однією з найважливіших умов, а також засобом досягнення успіху у виховній і освітній діяльності.

Як стати педагогом-фахівцем? Одні дослідники твердять, що для цього потрібен великий досвід: працюючи на робочому місці поруч з гарними вчителями набуваєш вміння працювати з учнями. Інші вважають, що потрібно мати педагогічний талант: є він — успіх у роботі забезпечено. “Вчителем потрібно народитися” – вважають вони. Треті стверджують, що у педагогічній діяльності головне не талант, а майстерність, заснована на умінні, на кваліфікації.

У сучасних наукових джерелах прийнято вважати, що педагогічний талант – найвищий ступінь здібностей особистості, які забезпечують можливість найбільш успішного, творчого виконання педагогічної діяльності. Як бачимо, ключове поняття тут – “здібності”. У той же час поняття “педагогічна кваліфікація” означає підготовленість особистості до педагогічної діяльності, тобто наявність у неї спеціальних знань, умінь та навичок, що необхідні для здійснення цієї діяльності. Тут ключовим словом є “підготовленість”. Порівнюючи ці поняття можна дійти висновку, що здібності особистості як індивідуальні її особливості, які є умовою успішного здійснення вчительської роботи, не слід зводити тільки до знань, умінь та навичок, тобто таланту не можна навчити.

Дійсно, прекрасним педагогом може стати той, чий педагогічний талант буде доповнено спеціальною педагогічною освітою і розвинено у практичній педагогічній діяльності. Справжнім педагогом може і не стати

той, хто сподівається тільки на свій педагогічний талант або ж тільки на отриману ним педагогічну освіту.

На думку сучасних дослідників, не слід чекати закінчення вищого педагогічного навчального закладу, щоб потім у практичній діяльності стати майстром. Потрібно саме у студентські роки набувати професіоналізму. Потрібна щоденна і наполеглива праця над розвитком своїх здібностей до педагогічної діяльності, формуванням професійної позиції, виховуванням уміння спілкуватися з людьми, у процесі органічної взаємодії розв'язувати завдання навчання та виховання. Тому поняття навчання у педагогічному навчальному закладі означає не лише засвоєння знань, а й розвиток здібностей, формування професійних якостей і вмінь, що допоможуть настроїти особистість як інструмент педагогічного впливу на взаємодію з дітьми, батьками, колегами. Така система навчання складна і навчальними планами не завжди передбачена, проте сьогодні це найактуальніше завдання педагогічного вузу.

Отже, одним із провідних завдань вищого педагогічного навчального закладу є підтримка і розвиток педагогічно обдарованої молоді, формування її педагогічної майстерності.

На нашу думку, педагогічно обдарованою можна вважати особистість, якій властиве якісно своєрідне поєднання *педагогічних здібностей, педагогічної креативності та свідомої спрямованості* до здійснення функцій педагогічного працівника, що дозволяє їй досягти значних успіхів у творчій професійній діяльності.

Педагогічні здібності – це сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Педагогічні здібності передбачають відповідну спрямованість особи (світоглядну, політичну, моральну); ділові якості (спеціальні педагогічні уміння, навички, досвід); риси характеру (вміння спілкуватися з дітьми, підлітками, емоційна врівноваженість). Педагогічні здібності ґрунтуються на відповідних нахилах до педагогічної діяльності, формуються і вдосконалюються в ході педагогічної практики. Вони ж є і передумовою для вибору особистістю педагогічної професії. Часто педагогічні здібності звужують до уміння виконувати певні дії – гарно говорити, співати, малювати, організовувати дітей тощо. Насправді ж поняття “педагогічні здібності” виявляється значно складнішим і охоплює цілий комплекс спеціальних та загальних знань, пов’язаних з ними умінь, а також якостей особистості вчителя. Сучасні дослідники виділяють такі групи педагогічних здібностей:

➤ *науково-пізнавальні* – здатність людини оволодівати науковими знаннями у визначеній галузі;

➤ *дидактичні* – уміння відбирати та готувати навчальний матеріал, наочність; чітко, доступно, виразно, переконливо і послідовно викладати навчальний матеріал; проводити уроки творчо; розвивати мислення школярів; стимулювати розвиток пізнавальних інтересів та духовних потреб

учнів; підвищувати їх навчально-пізнавальну активність; привчати дітей працювати самостійно;

➤ *організаторські* – уміння об'єднувати дітей, розподіляти між ними обов'язки, планувати роботу, вести роботу одночасно з навчальною групою і кожним учнем, аналізувати результати діяльності, підводити підсумки, робити висновки; допомагають згуртувати учнів, розвинути в них активність, ініціативу, самостійність; дають змогу організувати на належному рівні навчально-виховний процес, а також власну педагогічну діяльність;

➤ *комунікативні* – уміння встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, їх батьками, колегами, керівниками навчальних закладів (педагогічний такт);

➤ *перцептивні* – полягають в адекватному сприйнятті й розумінні психології дитини; в умінні проникати у духовний світ вихованців, об'єктивно оцінювати їх емоційний стан, тонко відчувати настрої, переживання окремих учнів, виявляти особливості психіки;

➤ *сугестивні* – здатність здійснювати емоційно-вольовий вплив на вихованців;

➤ *дослідницькі* – уміння пізнавати і об'єктивно оцінювати педагогічні ситуації та процеси;

➤ *соціальні* – вміння розібратися у складних міжособистісних стосунках учнів, визначити місце і роль кожного з них у діловій та соціально-психологічній структурах;

➤ *експресивні* – здібності до зовнішнього вираження своїх думок, знань, переконань і почуттів за допомогою мови, а також міміки та пантоміміки;

➤ *емоційна стійкість* – уміння педагога володіти своїм станом, поведінкою у різноманітних ситуаціях.

Звісно, названими властивостями не обмежується перелік педагогічних здібностей. Проте, треба зазначити, що одна тільки наявність у людини педагогічних здібностей ще не забезпечує ефективності виконання ним педагогічної діяльності. Практика роботи сучасної школи свідчить, що вчитель повинен не тільки чітко і правильно відтворювати необхідну інформацію – він має вміти генерувати нові, оригінальні ідеї, знаходити нетрадиційні способи розв'язування проблемних педагогічних ситуацій і задач, тобто володіти *креативністю мислення*. Креативність передбачає здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання педагогічних задач і характеризується за цілим рядом параметрів, серед яких уміння бачити проблему, оригінальність, здатність до синтезу та аналізу, відчуття витонченості організації ідей та інші.

Необхідно відмітити ще одну характеристику особистості педагога, без якої педагогічні здібності не зможуть набути ефективного розвитку – це особистісна *спрямованість* людини на педагогічну діяльність, яка є одним з найважливіших суб'єктивних чинників досягнення вершин у професійно-педагогічній діяльності. Спрямованість особистості визначається як сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості, і які

характеризуються інтересами, схильностями, переконаннями, ідеалами, в яких відображено світогляд людини. Крім того, спрямованість охоплює інтерес до самих учнів, творчості, педагогічної професії, схильність займатися саме нею, усвідомлення своїх здібностей.

Основним мотивом суто педагогічної спрямованості є інтерес до змісту педагогічної діяльності. Можна на “відмінно” знати основи фахового предмету, володіти цілим рядом педагогічних умінь, але так і не стати “вчителем, на якого чекають”. Важливою умовою розвитку педагогічної обдарованості є бажання педагога працювати з дітьми, любов і повага до них, отримування задоволення від спілкування з вихованцями, потреба знову і знову повертатися до проблем школи і учнів. Отже, йдеться про педагогічне покликання, яке розглядається як життєве призначення і спрямування людини, що надає доцільності, осмислення й перспективності її діяльності. Покликання співвідноситься у своєму розвитку із потребою в обраному виді діяльності. На цьому найвищому ступені розвитку – покликанні – педагог не уявляє себе без школи, без життя і діяльності своїх учнів.

Усвідомлення покликання передбачає розвинену самосвідомість і культуру самоаналізу, осмислення своїх потреб, формування соціально значущих цілей, визначення конкретних шляхів її реалізації. Вчитель завжди має пам’ятати одну просту але велику істину: для того, щоб бути справжнім учителем, необхідно перш за все любити те, що викладаєш, і любити тих, кому викладаєш. Вчитель не може не любити дітей. Це положення вже стало педагогічною аксіомою. Проте далеко не всі, хто обрав для себе професію педагога, замислюється над сенсом даної аксіоми. А він полягає у тому, що виховувати людину, яку не любиш, праця бесплідна і навіть пекельна.

Отже, зазначимо, що якщо педагогічної майстерності дійсно можна навчитися (і під час навчання у педагогічному навчальному закладі, і впродовж безпосередньої педагогічної діяльності), а педагогічні здібності розвинути до певного необхідного рівня, то педагогічне покликання має народитися у душі людини, „визріти” і оформитися у стійке переконання, що саме без цього (школи, учнів, щоденного спілкування з ними) ви не зможете прожити жодного дня.

І дуже приємно, що на Житомирщині є ціла плеяда талановитих молодих людей, які не зважаючи на „непристижність” педагогічної професії, не тільки мають стійке бажання присвятити своє життя цій благородній праці, а й ще так глибоко, поетично, талановито обґрунтовують, чому саме вони не уявляють свого життя без школи і учнів.

Ми не змогли залишитися байдужими до щирих сповідей учасників конкурсу „Вчитель – моє покликання” – так виникла ідея створення цієї збірки. І нехай не всі представлені тут твори зайняли призові місця, всі вони заслуговують на те, щоб їх почули і погодились: „Так, дійсно, вчитель – це саме твоє покликання!”

О.Є.Антонова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
керівник Науково-методичного центру
роботи з обдарованою студентською молоддю
Житомирського державного університету імені Івана Франка